

Benchmark Agrofood

De positie van regio FoodValley in Nederland

Herman Agricola en Tom Kuhlman

ALTERRA
WAGENINGENUR

Benchmark Agrofood

De positie van regio FoodValley in Nederland

Herman Agricola¹ en Tom Kuhlman²

1 Alterra Wageningen UR

2 LEI Wageningen UR

Alterra Wageningen UR
Wageningen, april 2015

Alterra-rapport 2637
ISSN 1566-7197

Herman Agricola en Tom Kuhlman, 2015. *Benchmark Agrofood; De positie van regio FoodValley in Nederland*. Wageningen, Alterra Wageningen UR (University & Research centre), Alterra-rapport 2637. 32 blz.; 9 fig.; 12 tab.; 0 ref.

Dit rapport is gratis te downloaden van www.wageningenUR.nl/alterra (ga naar 'Alterra-rapporten' in de grijze balk onderaan). Alterra Wageningen UR verstrekt *geen* gedrukte exemplaren van rapporten.

© 2015 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek), Postbus 47, 6700 AA Wageningen, T 0317 48 07 00, E info.alterra@wur.nl, www.wageningenUR.nl/alterra. Alterra is onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre).

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2637 | ISSN 1566-7197

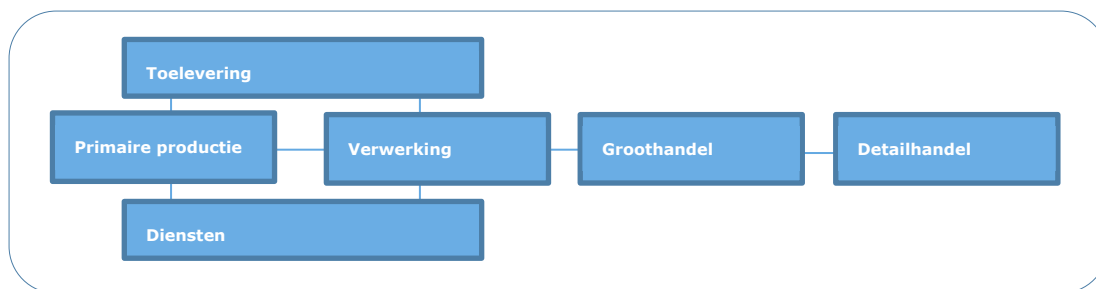
Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Primaire agrofoodbedrijven	7
	2.1 Structuur van de primaire agrofoodsector	7
	2.2 Economische vitaliteit veehouderijbedrijven	10
	2.3 Ontwikkeling aantal bedrijven en arbeidsplaatsen	10
3	Secundaire agrofoodbedrijven	13
	3.1 Structuur secundaire agrofoodbedrijven	13
	3.2 Werkgelegenheid	15
	3.3 Ontwikkeling aantal bedrijven en arbeidsplaatsen	16
4	Conclusies	18
	Bijlage 1 Bedrijfstypen agrofood primair	19
	Bijlage 2 Agrofoodbedrijven per ketensegment	20
	Bijlage 3 Ontwikkeling aantal bedrijven en arbeidsplaatsen tussen 2000 en 2014	22
	Bijlage 4 Agrofoodregio's in Europa	23

1 Inleiding

Gemeente Ede wil meer inzicht krijgen in de economische betekenis van het regionale agrofood-complex. Meer specifiek luidt de vraag: hoe verhoudt de bedrijvigheid van de agrofoodsector in de regio FoodValley – in termen van werkgelegenheid en toegevoegde waarde – zich tot andere agrofoodregio's in Nederland?

Figuur 1 Schematische weergave agrofoodcomplex in typen bedrijvigheid.

Om de positie van regio FoodValley en gemeente Ede te duiden, zal een vergelijking worden gemaakt met de deelgebieden Oost-Brabant, Rotterdam Foodcluster en Amsterdam-Zaanstreek. Uit eerder onderzoek van Alterra is gebleken dat dit gebieden zijn waar veel agrofoodbedrijvigheid is. Figuur 2 geeft de betreffende deelgebieden, begrensd op basis van de gemeenten uit Tabel 1.

Tabel 1

Gemeenten per deelgebied.

Regio FoodValley	Oost-Brabant
Barneveld	Asten
Ede	Boekel
Nijkerk	Deurne
Renswoude	Gemert-Bakel
Rhenen	Helmond
Scherpenzeel	Laarbeek
Veenendaal	Someren
Wageningen	Uden
	Veghel
Rotterdam Foodcluster	Zaanstreek
Barendrecht	Amsterdam
Lansingerland	Zaanstad
Pijnacker-Nootdorp	
Ridderkerk	
Rotterdam	
Westland	

Figuur 2 Benchmark deelgebieden.

Aanpak

Voor het vergelijken van de agrofoodbedrijvigheid in de aangegeven gebieden heeft een data-analyse plaatsgevonden. De primaire productie is geanalyseerd op basis van het GIAB-bestand van Alterra. Voor de ketenbedrijven, ook wel aangeduid als secundaire agrofoodbedrijven, is gebruik gemaakt van

het LISA-bestand (stichting Lisa). Aanvullend is informatie van CBS Statline gebruikt om per type bedrijf de bruto toegevoegde waarde¹ te bepalen.

Leeswijzer

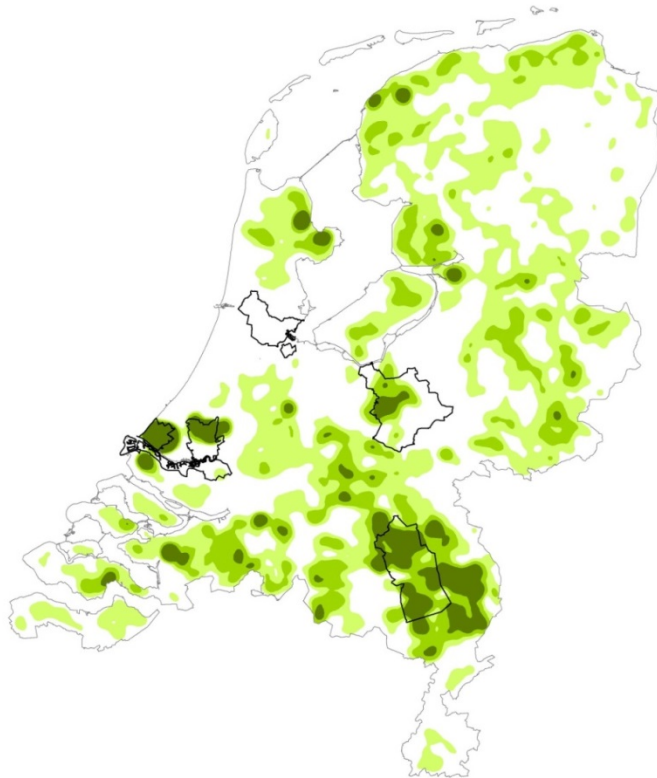
Hoofdstuk 2 beschrijft de omvang van de primaire agrofoodproductie voor de verschillende deelgebieden en voor Nederland als totaal. Paragraaf 2.1 typeert de deelgebieden op basis van verschillen in de agrarische structuur. Specifiek wordt ingezoomd op de kenmerken van regio FoodValley. Paragraaf 2.2 gaat in op de economische vitaliteit van de agrofoodproductie tegen de achtergrond dat veel agrarische bedrijven stoppen. Paragraaf 2.3 beschrijft hoe de primaire productie zich vanaf 2000 heeft ontwikkeld, landelijk en in de afzonderlijke deelgebieden.

Hoofdstuk 3 beschrijft de omvang van de overige schakels van de agrofoodketen, op basis van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid van de bedrijven van toelevering, verwerking, diensten en handel. De deelgebieden worden getypeerd op basis van de toegevoegde waarde van de totale keten en van de afzonderlijke schakels. Paragraaf 3.2 beschrijft de agrofoodgerelateerde werkgelegenheid en het relatieve belang van de agrofoodsector door deze aan de totale werkgelegenheid per deelgebied te relateren. Paragraaf 3.3 geeft de ontwikkeling van het aantal agrofoodgerelateerde bedrijven en arbeidsplaatsen vanaf 2000.

Hoofdstuk 4 geeft samenvattend de belangrijkste conclusies van de analyse uit de voorgaande hoofdstukken.

¹ Onder toegevoegde waarde wordt begrepen het verschil tussen de marktwaarde van productie en de daarvoor ingekochte grondstoffen, het is gelijk aan de omzet minus het aankoopbedrag.

2 Primaire agrofoodbedrijven

Figuur 3 Hittekaart primaire agrofoodproductie (bron Giab 2013, bewerking Alterra / LEI Wageningen UR).

2.1 Structuur van de primaire agrofoodsector

De primaire agrofoodsector² bestaat uit de productierichtingen veehouderij, akkerbouw en voedingstuinbouw (groente & fruit). In 2013 telde Nederland 57 duizend primaire bedrijven met 90 duizend reguliere arbeidsplaatsen³. De bruto toegevoegde waarde (TGW) van de primaire productie bedroeg € 3,8 miljard. Tabel 2 geeft de landelijke verdeling van het aantal bedrijven per sector.

Tabel 2

Aantal bedrijven, arbeidsplaatsen en toegevoegde waarde primaire agrofoodbedrijven (2013).

	Aantal bedrijven (x 1000)	Arbeidsplaatsen (x 1000)	TGW (x € miljoen)	% van totaal
Veehouderij	39	60	2258	60%
Akkerbouw	14	15	623	16%
Tuinbouw (voeding)	4	14	922	24%
Totaal primair agrofood	57	90	3803	100%

² Bijlage 1 geeft een overzicht van de agrarische bedrijfstypen die tot agrofood worden gerekend.

³ Regelmatig werkende arbeidskrachten M/V van 16 jr en ouder (>=20 uur per week).

Het grootste deel van de TGW van de primaire productie in Nederland komt op het conto van veehouderij in de vorm van vlees, zuivel en eieren (60%). De productie van groente en fruit levert een bijdrage van 24%; akkerbouwproducten, zoals aardappelen, granen en suikerbieten dragen bij voor 16%. Tabel 3 geeft het aantal bedrijven, arbeidsplaatsen en TGW van de primaire productie per deelgebied.

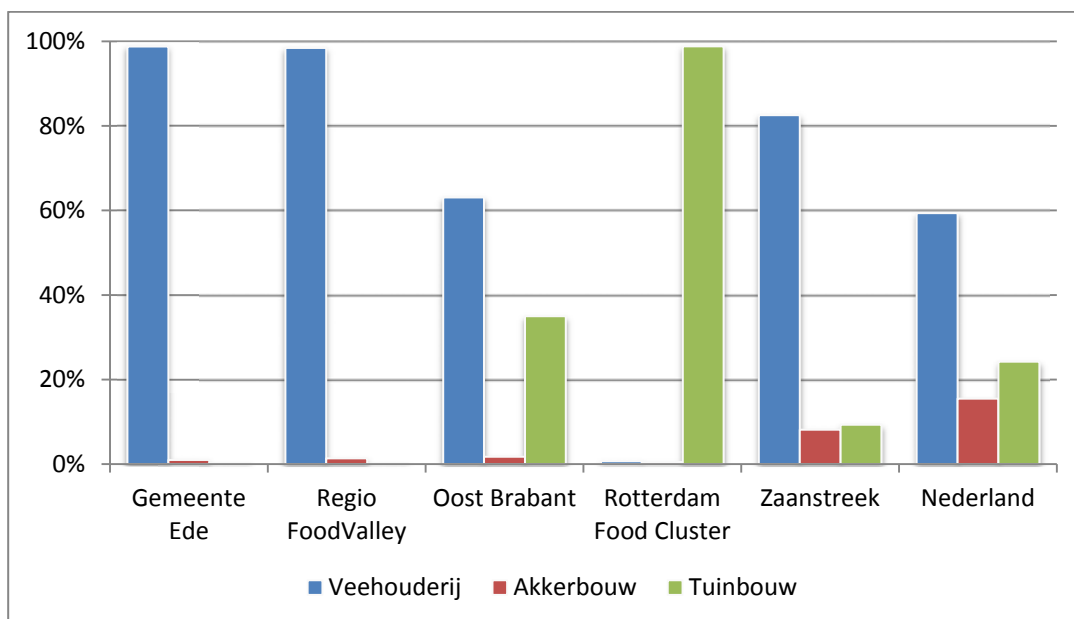
Tabel 3

Aantal primaire agrofoodbedrijven, arbeidsplaatsen en toegevoegde waarde per deelgebied (2013).

	Aantal bedrijven	Arbeidsplaatsen	Bruto TGW (x € miljoen)	% van NL totaal
Gemeente Ede	797	1.003	28	0.7%
Regio FoodValley	1.888	2.532	76	2.0%
Oost-Brabant	1.943	3.735	204	5.4%
Rotterdam Foodcluster	519	2.162	190	5.0%
Zaanstreek	164	184	5	0.1%
Nederland	56.979	89.993	3803	100%

Van de afzonderlijke deelgebieden hebben Rotterdam Foodcluster en Oost-Brabant een aandeel van rond de 5% van de totale TGW in Nederland; regio FoodValley heeft een aandeel van 2%, gemeente Ede 0,7%. De regio Zaanstreek draagt nauwelijks bij aan de primaire productie.

Vergelijking van de productierichtingen per deelgebied (Figuur 4) laat grote verschillen zien. FoodValley heeft nagenoeg alleen veehouderij (> 98% van de TGW), de betekenis van akker- en tuinbouw is marginaal. Voor Oost-Brabant zijn zowel veehouderij als tuinbouw economisch belangrijke sectoren. Veehouderij levert een bijdrage van 63%, tuinbouw 35%. In het Rotterdam Foodcluster, met daarbinnen de tuinbouwgebieden van west- en oostland, zorgt de tuinbouwsector voor meer dan 99% van de TGW van de agrofoodproductie; veehouderij en akkerbouw zijn hier nagenoeg afwezig. Opvallend voor Zaanstreek is dat de verdeling van de productierichtingen er nog het meest overeenkomt met de landelijke verdeling, echter de omvang van de primaire agrofoodproductie is hier zoals eerder aangegeven gering met een aandeel van 0,1%.

Figuur 4 *Aandeel toegevoegde waarde primaire agrofoodproductie per agrarische sector (2013).*

Aangezien voor regio FoodValley alleen de veehouderijsector van economisch belang is, zoomen we hier nog iets verder op in. Binnen de veehouderij is een onderscheid te maken naar grondgebonden en intensieve veehouderij. De grondgebonden veehouderij betreft vooral melkveehouderij (en in mindere mate het houden van schapen en geiten), terwijl de intensieve veehouderij betrekking heeft op de hokdierhouderij van vooral varkens, kippen en vleeskalveren.

Tabel 4

Toegevoegde waarde veehouderij uitgesplitst naar intensieve en grondgebonden veehouderij (2013).

	TGW veehouderij (€ miljoen)	Aandeel intensieve veehouderij	Aandeel grondgebonden veehouderij
Gemeente Ede	27	56%	44%
Regio FoodValley	75	55%	45%
Oost-Brabant	129	69%	31%
Rotterdam Food Cluster	1	0%	100%
Zaanstreek	4	1%	99%
Nederland	2258	30%	70%

In regio FoodValley blijkt intensieve veehouderij het hoogste aandeel van de toegevoegde waarde van de veehouderij te realiseren. In Oost-Brabant is het aandeel intensieve veehouderij nog iets hoger (69%). Landelijk is 30% van de toegevoegde waarde afkomstig van intensieve veehouderij. Het onderstreept dat zowel Oost-Brabant als regio FoodValley concentratiegebieden zijn voor intensieve veehouderij. Tabel 5 geeft een overzicht van de bijdrage van afzonderlijke veehouderijtakken.

Tabel 5

Toegevoegde waarde per veehouderijsector (2013).

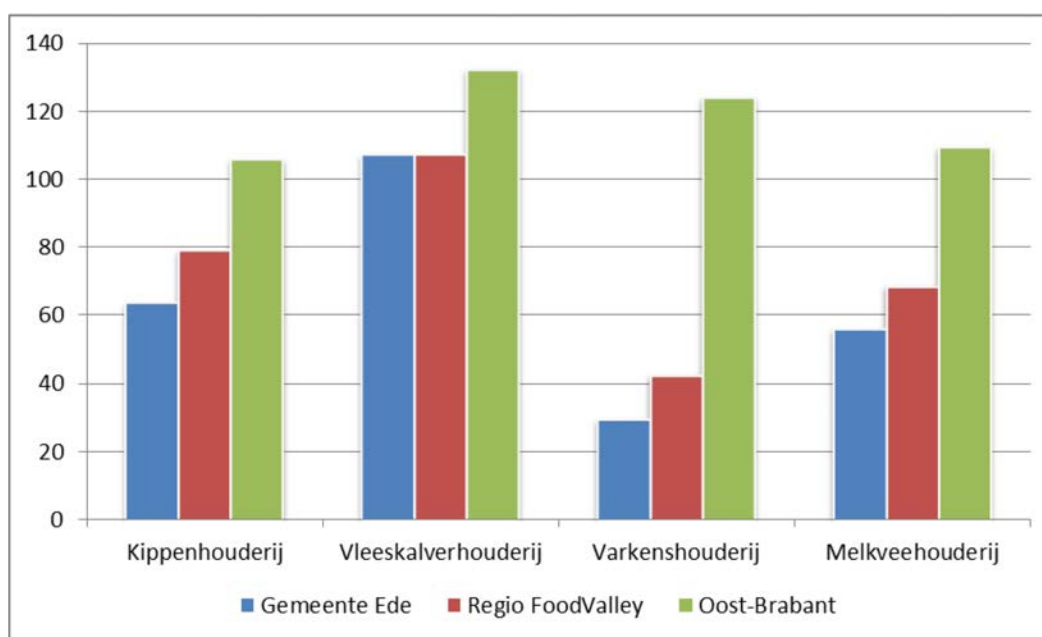
	Gemeente Ede		Regio FoodValley		Oost-Brabant	
	TGW (€ milj.)	Aandeel landelijk	TGW (€ milj.)	Aandeel landelijk	TGW (€ milj.)	Aandeel landelijk
Kippenhouderij	8.1	3%	22.2	9%	22.1	9%
Varkenshouderij	4.8	1%	13.2	3%	64.8	16%
Vleeskalverhouderij	4.6	12%	10.2	27%	2.1	6%
Melkveehouderij	4.1	0%	17.8	1%	35.8	2%
Ov. veehouderij	5.6	4%	11.5	8%	4.3	3%
Totaal veehouderij	27.2	1%	75.0	3%	129.1	6%

Kippenhouderij – hoofdzakelijk legkippen – blijkt voor regio FoodValley op basis van het aandeel van de TGW de belangrijkste sector, gevolgd door respectievelijk melkvee-, varkens- en vleeskalverhouderij. Gerelateerd aan de landelijk productie (per sector) blijkt regio FoodValley een aandeel te hebben van 27% van de totale kalfsvleesproductie in Nederland, de gemeente Ede heeft hierin een aandeel van 12%. Regio FoodValley heeft een aandeel van 9% van de TGW van de kippensector (vlees + eieren) in Nederland. Kijken we uitsluitend naar de legkippenhouderij, dan levert regio FoodValley 18% van de landelijke productie aan eieren. De veehouderij in Oost-Brabant onderscheidt zich van Regio FoodValley vooral door de omvang van de varkenshouderij. Voor regio FoodValley valt verder op dat de categorie overige veehouderij relatief groot is. Het betreft bedrijven die verschillende takken van veehouderij combineren; deze gemengde bedrijven zijn typerend voor de agrarische productie in regio FoodValley.

2.2 Economische vitaliteit veehouderijbedrijven

Uit een analyse van de gemiddelde omvang van de veehouderijbedrijven komt naar voren dat regio FoodValley relatief veel kleine bedrijven heeft. Zowel de gemiddelde TGW per bedrijf als het gemiddelde bedrijfsareaal ligt in regio FoodValley ruim onder het landelijk gemiddelde. Zo heeft een veehouderijbedrijf in regio FoodValley gemiddeld 12 ha grond en in Oost-Brabant 17ha. Voor Nederland als totaal heeft een veehouderijbedrijf gemiddeld 28 ha grond.

Figuur 5 geeft de gemiddelde bedrijfsomvang (TGW/bedrijf) van afzonderlijk veehouderijsectoren voor de drie deelgebieden naar indexwaarde, waarbij het landelijk gemiddelde de waarde 100 heeft.

Figuur 5 Index gemiddelde TGW/bedrijf voor verschillende veehouderijsectoren (landelijk gemiddelde=100).

De figuur laat zien dat Oost-Brabant voor alle deelsectoren een bedrijfsomvang heeft boven het landelijk gemiddelde. In de regio FoodValley geldt – met uitzondering van de vleeskalverhouderij – het tegenovergestelde. Vooral varkensbedrijven zijn in regio FoodValley gemiddeld klein. De gemiddeld kleinere bedrijven wijzen erop dat ten opzichte van Oost-Brabant in regio FoodValley minder wordt geïnvesteerd. Dit kan betekenen dat de ontwikkeling van de veehouderij er naar verhouding achterblijft, de veehouderij in regio FoodValley is in dat opzicht kwetsbaar. Anderzijds kan het ook betekenen dat de bedrijven in regio FoodValley minder vreemd vermogen dan wel schulden bij de bank hebben. Het is verder een aanwijzing dat in de regio FoodValley meer deeltijdbedrijven zijn: dat wil zeggen dat agrarische ondernemers er vaker een niet agrarische baan naast hebben.

2.3 Ontwikkeling aantal bedrijven en arbeidsplaatsen

Kijken we naar de ontwikkeling van het aantal bedrijven en arbeidsplaatsen tussen 2000 en 2013 (Tabel 6) dan zien we in regio FoodValley een afname die maar weinig verschilt van het landelijke beeld. De relatieve afname ligt in de gemeente Ede iets boven dat van de regio. De sterkste afname van de primaire productie heeft plaatsgevonden in het Rotterdam Foodcluster; het aantal tuinbouwbedrijven en het aantal arbeidsplaatsen nam er tussen 2000 en 2010 af met meer dan de helft.

Tabel 6*Ontwikkeling aantal primaire agrofoodbedrijven en arbeidsplaatsen (2000-2013)*

	Gemeente Ede	Regio FoodValley	Oost-Brabant	Rotterdam Food Cluster	Zaanstreek	Nederland
Aantal bedrijven						
2013	797	1.888	1.943	519	164	56.979
2000	1.099	2.551	2.741	1.218	190	77.025
% verschil	-27%	-26%	-29%	-57%	-14%	-26%
Arbeitsplaatsen						
2013	1.003	2.532	3.735	2.162	184	89.993
2000	1.867	3.940	5.157	5.586	235	148.513
% verschil	-46%	-36%	-28%	-61%	-22%	-39%

Tabel 7 laat de ontwikkeling van de veehouderijbedrijven zien. Ook hier blijkt voor regio FoodValley een ontwikkeling die vrij sterk overeenkomt met de landelijke trend. Opvallend voor Oost-Brabant is dat het aantal bedrijven sterker afnam dan het aantal arbeidsplaatsen. Het betekent dat de bedrijven hier gemiddeld arbeidsintensiever zijn geworden. Het wijst er voor Oost-Brabant op dat een relatief sterke schaalvergroting van de intensieve veehouderij heeft plaatsgevonden.

Tabel 7*Ontwikkeling aantal veehouderijbedrijven en arbeidsplaatsen (2000-2013).*

	Gemeente Ede	Regio FoodValley	Oost-Brabant	Nederland
Veehouderijbedrijven				
2013	723	1.697	1.377	38.843
2000	1.046	2.424	2.136	54.169
% verschil	-31%	-30%	-36%	-28%
Arbeitsplaatsen				
2013	977	2.442	2.419	61.262
2000	1.838	3.809	3.597	107.850
% verschil	-47%	-36%	-33%	-43%

Analyse van de ontwikkeling van de veehouderij toont verder aan dat de schaalvergroting van de grondgebonden landbouw zowel in regio FoodValley als in Oost-Brabant achterblijft bij de landelijke trend. Voor intensieve veehouderij ligt de mate van schaalvergroting in regio FoodValley iets onder het landelijk gemiddelde, terwijl Oost-Brabant op dit vlak boven de landelijke trend ligt.

De ontwikkeling van de veehouderij is naast het aantal bedrijven en banen ook uit te drukken in de ontwikkeling van het aantal dieren. Daarmee ontstaat een beeld van de wijze waarop de veehouderij zich in de deelgebieden heeft gespecialiseerd ten opzichte van de landelijke ontwikkeling. Tabel 8 geeft de ontwikkeling van het aantal landbouwhuisdieren tussen 2000 en 2013.

Tabel 8

Ontwikkeling aantal landbouwhuisdieren tussen 2000 en 2013.

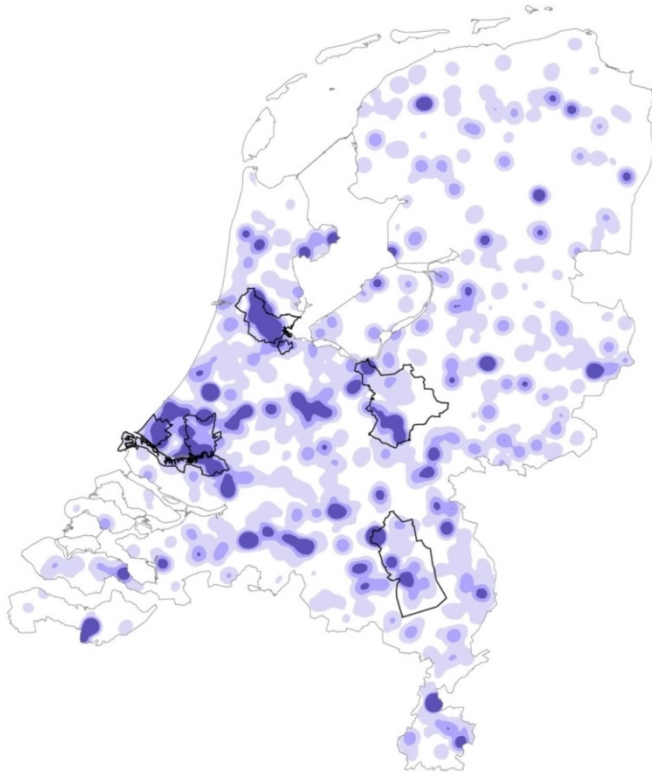
	Gemeente Ede	Regio FoodValley	Oost-Brabant	Nederland
Melkkoeien (x duizend)				
2013	7.5	24.7	40.8	1.558
2000	9.4	28.4	44.5	1.470
abs. verschil	-1.9	-3.7	-3.7	88
% verschil	-20%	-13%	-8%	+6%
Vleeskalveren (x duizend)				
2013	133	295	72	1.178
2000	88	189	36	871
abs. verschil	+45	+106	+36	+307
% verschil	+51%	+56%	+99%	+35%
Varkens (x duizend)				
2013	208	509	1.922	11.905
2000	244	559	1.654	12.159
abs. verschil	-36	-50	+269	-254
% verschil	-15%	-9%	+16%	-2%
Legkippen (x miljoen)				
2013	2.7	7.6	2.0	43.6
2000	2.2	6.0	2.7	40.3
abs. verschil	+0.5	+1.6	-0.7	+3.3
% verschil	+24%	+27%	-25%	+8%
Vleeskuikens (x miljoen)				
2013	0.2	0.9	5.8	41.8
2001	0.2	0.6	4.4	51.3
abs. verschil	0	+0.3	+1.4	-9.5
% verschil	0%	+53%	+32%	-19%

De ontwikkeling van de dieren aantallen in Tabel 8 laat voor regio FoodValley een afname zien van het aantal melkkoeien, terwijl landelijk sprake was van een toename. Ook het aantal varkens nam in regio FoodValley tussen 2000 en 2013 sterker af dan landelijk. Oost-Brabant laat een vrij sterke groei zien, hier is sprake van een specialisatie naar varkenshouderij.

Binnen de regio FoodValley heeft zich een specialisatie voorgedaan naar vleeskalveren en legkippen. Hoewel het aantal vleeskalveren in Oost-Brabant relatief gezien sterker groeide (+99%), was de absolute groei van het aantal vleeskalveren in de regio FoodValley een factor 3 hoger. Opvallend verschil tussen Oost-Brabant en regio FoodValley is dat in de eerste naar verhouding meer vleeskuikens zijn dan legkippen. Voor regio FoodValley geldt het omgekeerde: in 2013 waren er in totaal 7,6 miljoen legkippen tegen 0,9 miljoen vleeskuikens. Qua ontwikkeling van het aantal legkippen blijkt regio FoodValley zich ook te onderscheiden van Oost-Brabant. In de FoodValley-regio nam het aantal toe met 27%, terwijl in Oost-Brabant het aantal legkippen met 25% terug liep. Bij de ontwikkeling van het aantal vleeskuikens⁴ blijkt een sterke groei voor beide regio's, terwijl landelijk het aantal afnam. Hoewel de groei in regio FoodValley procentueel hoger was, nam het absolute aantal in Oost-Brabant met ongeveer een factor 5 meer toe.

⁴ Voor het aantal vleeskuikens zijn geen goede cijfers beschikbaar voor 2000; om die reden zijn de cijfers van 2001 opgenomen.

3 Secundaire agrofoodbedrijven

Figuur 6 Hittekaart secundaire agrofoodbedrijven op basis van bruto toegevoegde waarde (bron Lisa 2010, bewerking Alterra/Lei Wageningen UR).

3.1 Structuur secundaire agrofoodbedrijven

De totale TGW van de secundaire agrofood bedrijven – de ketenbedrijven van toelevering, verwerking, diensten en handel – bedroeg in 2014 € 57 miljard, dit is een factor 15 hoger dan de totale TGW van de primaire sector.

Tabel 9 geeft de landelijke verdeling van het aantal bedrijven, arbeidsplaatsen en de TGW over de verschillende schakels van de voedselwaardeketen (Bijlage 2 geeft per segment een overzicht van het type bedrijven per schakel). Voor de afbakening van bedrijfstypen(sbi-codes) die tot agrofood worden gerekend, is de definitie van het CBS gehanteerd (de topsector agri&food).

Tabel 9

Aantal bedrijven, arbeidsplaatsen en toegevoegde waarde agrofoodketen in Nederland (2014).

	Aantal bedrijven (x 1000)	Arbeidsplaatsen (x 1000)	TGW (x € miljard)	% van landelijk totaal
Toelevering	3	41	6.7	12%
Verwerking	5	112	14.1	25%
Diensten	15	53	3.7	7%
Groothandel	12	107	13.9	24%
Detailhandel	65	613	18.6	33%
Totaal	100	926	56.9	100%

Uit Tabel 9 blijkt de grootste bijdrage in de waardeketen afkomstig van handel. Groothandel en detailhandel samen bepalen 57% van de TGW, detailhandel alleen 33%. Van het totaal aantal bedrijven en arbeidsplaatsen in de voedselwaardeketen is 2/3 gerelateerd aan handel.

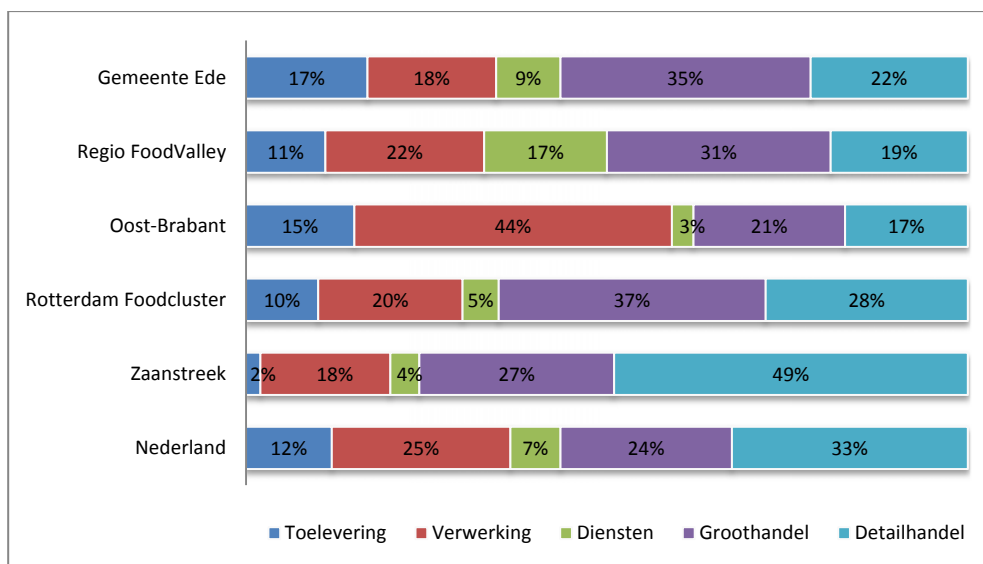
Tabel 10 geeft per deelgebied de TGW van de secundaire agrofoodbedrijven. In de tabel is de keten in beeld gebracht met en zonder detailhandel. De reden daarvoor is dat 'de afstand' van de detailhandel tot de primaire productie in de keten vrij groot is; door de detailhandel weg te laten, ligt de focus meer op 'de kern' van de agrofoodketen. Daarnaast is de ruimtelijke verdeling van de detailhandel sterk gerelateerd aan de bevolkingsdichtheid; in stedelijke gebieden wonen veel mensen en bevindt zich als gevolg daarvan ook de meeste detailhandel.

Tabel 10

Toegevoegde waarde agrofoodketen met en zonder detailhandel (2014).

	Keten incl. detailhandel		Keten excl. detailhandel	
	TGW (x € miljard)	% van NL totaal	TGW (x € miljard)	% van NL totaal
Gemeente Ede	0.5	0.9%	0.4	1.1%
Regio FoodValley	2.0	3.4%	1.6	4.1%
Oost-Brabant	2.1	3.7%	1.8	4.6%
Rotterdam Foodcluster	3.3	5.7%	2.4	6.2%
Zaanstreek	3.2	5.6%	1.6	4.3%
Nederland	56.9	100%	38.4	100%

Zaanstreek en Rotterdam Foodcluster realiseren de hoogste TGW. De TGW van de ketenbedrijven in regio FoodValley is ongeveer gelijk aan die van Oost-Brabant. Opvallend is dat met uitzondering van Zaanstreek het relatieve aandeel agrofoodbedrijvigheid toeneemt als de bijdrage van detailhandel niet wordt meegenomen. Als we de totale waardeketen beschouwen, heeft Zaanstreek een opvallend hoog aandeel detailhandel, terwijl het aandeel van de detailhandel in de andere deelgebieden onder het landelijk gemiddelde ligt. Figuur 7 laat dit zien, de figuur geeft per deelgebied het relatieve aandeel van de waardeketen.

Figuur 7 Relatief aandeel van de TGW per schakel van de voedselwaardeketen.

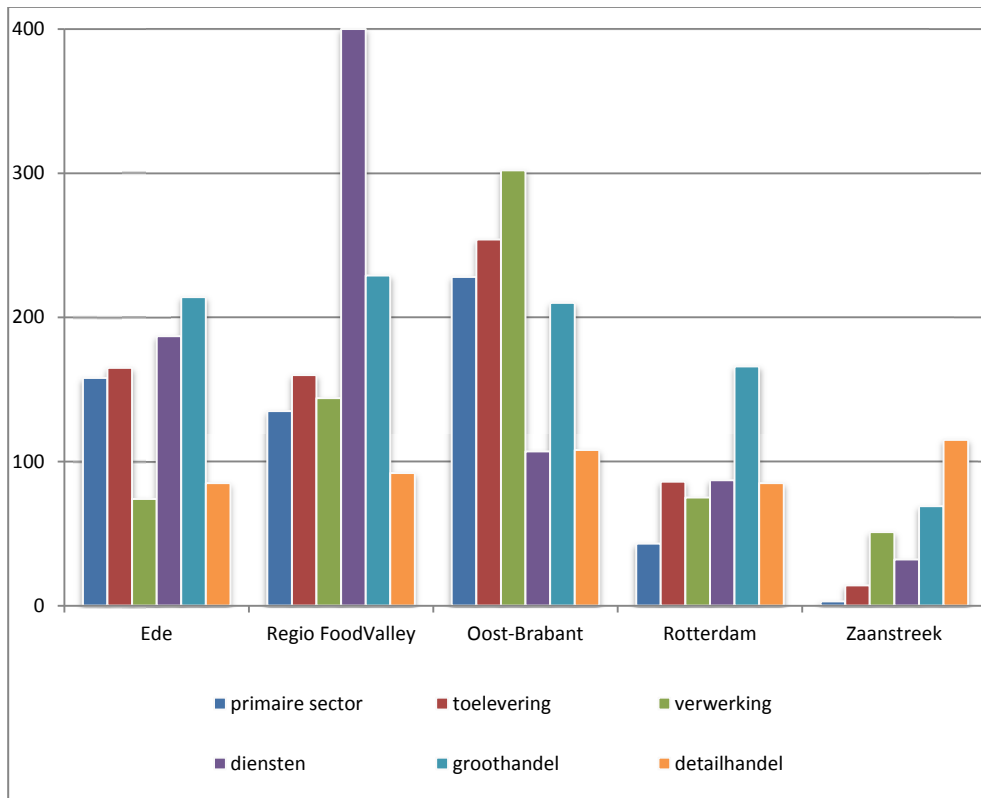
Regio FoodValley valt op door een relatief hoog aandeel groothandel en diensten. Dit laatste wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de kennisinstituten in gemeente Wageningen, waarbij de

bijdrage van onderwijs aan de universiteit overigens niet is inbegrepen. Voor Oost-Brabant valt het hoge aandeel toelevering en verwerking op, het zijn de schakels dicht bij de primaire productie. De bedrijvigheid in Zaanstreek is vooral handel gerelateerd en staat in dat opzicht verder af van de primaire productie, Rotterdam Foodcluster neemt een tussenpositie in. Gemeente Ede valt op door een relatief hoog aandeel toelevering, diensten en groothandel.

3.2 Werkgelegenheid

Naast toegevoegde waarde is het belang van de agrofoodketen ook uit te drukken in termen van werkgelegenheid. Door aan te geven hoe het aantal agrofood-gelieerde banen zich verhoudt tot de landelijke verdeling, is per deelgebied het sociaal-economisch belang van de agrofoodketen te duiden.

Figuur 8 geeft de relatieve betekenis van het aantal banen per ketensegment per deelgebied (inclusief primaire productie). De indexwaarde is berekend door het aandeel banen (ten opzichte van de totale werkgelegenheid) per deelgebied te delen op het landelijk gemiddelde. De indexwaarde geeft de mate waarin het aantal banen verschilt ten opzichte van het landelijk gemiddelde: een waarde >100 geeft aan dat het aandeel banen hoger ligt, een waarde < 100 geeft aan dat het relatieve aandeel onder het landelijk gemiddelde ligt.

Figuur 8 Index agrofood bedrijvigheid; aandeel arbeidsplaatsen per agrofood deelsegment, 2014 (landelijk gemiddelde=100).

Voor regio FoodValley blijkt, met uitzondering van detailhandel, het percentage banen per ketensegment boven het landelijk gemiddelde te liggen. Dit onderstreept het belang van de agrofoodsector voor de regio. Vergelijking met Oost-Brabant laat zien dat regio FoodValley zich onderscheidt op het vlak van diensten, als aangegeven gaat het hier in belangrijke mate om de concentratie van kennisinstituten hier. Op het vlak van productie, toelevering en verwerking van agrofood blijft regio FoodValley achter bij Oost-Brabant. Voor Rotterdam Foodcluster en Zaanstreek blijkt het belang van de agrofood sector veel geringer. In deze relatief dichtbevolkte gebieden bieden

andere sectoren naar verhouding veel werkgelegenheid en ligt het percentage banen per agrofoodketensegment doorgaans onder het landelijk gemiddelde; het aandeel in Rotterdam voor groothandel vormt daarop een uitzondering.

Tabel 11 geeft per deelgebied het aantal agrofood-gelieerde banen (inclusief banen in de primaire sector) met een onderscheid naar het aantal arbeidsplaatsen bij de agrofood-detailhandel. Naast het absolute aantal arbeidsplaatsen geeft de tabel het percentage t.o.v. het totaal aantal banen en per deelgebied een indexwaarde, waarbij het percentage agrofoodbanen per deelgebied is gedeeld op het landelijk gemiddelde. Gemeente Ede heeft 8068 agrofoodgerelateerde banen als detailhandel wordt meegerekend, dat is 14,4% van alle banen in gemeente Ede. De indexwaarde geeft de verhouding met het landelijk gemiddelde ($(14,4/12,8) \times 100 = 113$).

Tabel 11

Aantal banen, percentage t.o.v. totale werkgelegenheid en index agrofoodbanen per deelgebied.

	Agrofoodketen incl. detailhandel			Agrofoodketen excl. detailhandel		
	Banen 2014 (x 1000)	%	Index	Banen 2014 (x 1000)	%	Index
Gemeente Ede	8	14.4%	113	4	7.8%	154
Regio FoodValley	29	17.2%	135	17	10.1%	200
Oost-Brabant	29	20.0%	156	17	11.7%	231
Rotterdam Foodcluster	50	11.4%	89	21	4.8%	95
Zaanstreek	68	10.8%	85	12	2.0%	39
Nederland	1016	12.8%	100	403	5.1%	100

In regio FoodValley hebben 17.000-29.000 arbeidsplaatsen een relatie met agrofood. Op een totale werkgelegenheid van 166.000 banen betekent dit een aandeel van 10-17%. Als het aantal banen van detailhandel buiten beschouwing wordt gelaten, ligt het aandeel agrofoodgerelateerde banen in regio FoodValley exact tweemaal boven het landelijk gemiddelde (index=200).

3.3 Ontwikkeling aantal bedrijven en arbeidsplaatsen

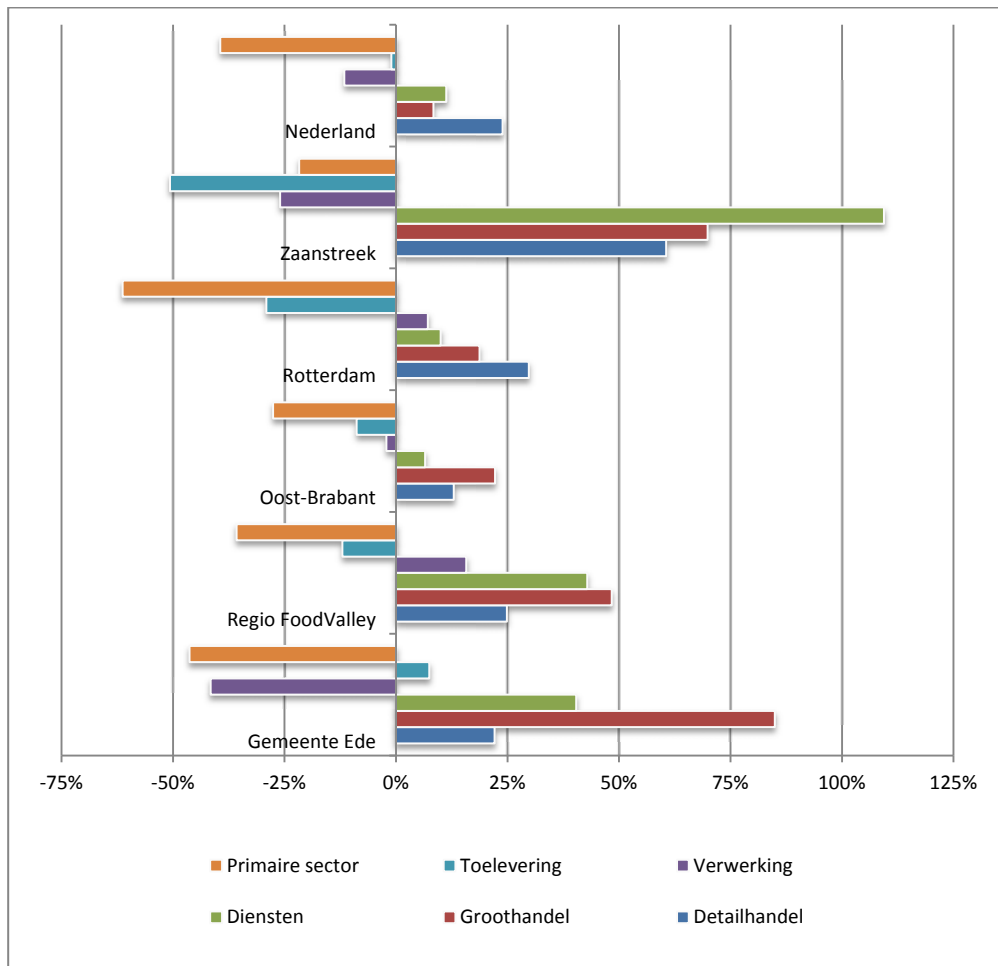
Helaas is het niet mogelijk om de ontwikkeling van de toegevoegde waarde te geven over de periode 2000-2014 omdat de daarvoor benodigde gegevens ontbreken. Wel kan de ontwikkeling van het aantal banen en arbeidsplaatsen worden geschetst. Tabel 12 geeft het aantal agrofoodbedrijven en arbeidsplaatsen voor heel Nederland en de procentuele ontwikkeling over de periode 2000-2014 per deelsegment.

Tabel 12

Aantal agrofoodbedrijven en arbeidsplaatsen en procentuele ontwikkeling 2000-2014, per ketensegment in Nederland.

	Bedrijven		Arbeidsplaatsen	
	2014 (x 1000)	Ontwikkeling 2000-2014	2014 (x 1000)	Ontwikkeling 2000-2014
Primaire sector	57	-26%	90	-39%
Toelevering	3	-3%	41	-1%
Verwerking	5	+2%	112	-12%
Diensten	15	+78%	53	+11%
Groothandel	12	-1%	107	+8%
Detailhandel	65	+1%	613	+24%
Totaal	157	-8%	1016	-5%

De ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen geeft een opvallend beeld: hoe dichterbij de primaire productie, hoe sterker het aantal arbeidsplaatsen vanaf 2000 is afgenomen. Zowel bij productie, verwerking en toelevering neemt het aantal banen af terwijl bij handel en diensten het aantal arbeidsplaatsen is toegenomen, de detailhandel van agrofood laat de sterkste groei zien. De groei van het aantal bedrijven onder diensten lijkt voor een groot deel te verklaren uit een toename van het aantal zzp'ers, hetgeen een meer algemene trend is. Detailhandel laat een omgekeerd beeld zien, alleen dit segment laat een groei zien van het aantal arbeidsplaatsen per bedrijf. Voor een meer gedetailleerde ontwikkeling van het aantal bedrijven en banen per deelgebied wordt verwezen naar Bijlage 3. Figuur 9 geeft de ontwikkeling van het aantal banen per ketensegment tussen 2000 en 2014 per deelgebied.

Figuur 9 Relatieve ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen per segment van de agrofoodketen per deelgebied (2000-2014).

Regio FoodValley valt op door een relatief sterke groei van het aantal banen in de segmenten verwerking, diensten en groothandel. Gemeente Ede heeft een positieve ontwikkeling, vooral voor de segmenten groothandel en diensten.

4 Conclusies

Primaire agrofoodbedrijven:

- De TGW van primaire agrofoodsector in Nederland bedroeg in 2013 € 3,8 miljard. Regio FoodValley heeft met € 76 miljoen daarin een aandeel van 2%.
- Regio FoodValley heeft in 2013 in totaal 1.888 primaire agrofoodbedrijven met 2.532 arbeidsplaatsen (1,5% van de totale werkgelegenheid).
- Gemeente Ede heeft een belangrijk aandeel in regio FoodValley met in totaal 797 primaire agrofoodbedrijven, 1003 arbeidsplaatsen (1,8% van de werkgelegenheid) en een TGW van € 28 miljoen.
- Zowel in regio FoodValley als in gemeente Ede wordt de TGW van de primaire agrofoodproductie voor meer dan 98% gerealiseerd door veehouderij.
- De laatste decennia heeft in regio FoodValley een specialisatie plaatsgevonden naar het houden van legkippen en vleeskalveren. In 2013 wordt in regio FoodValley 18% van de TGW van de legkippenhouderij in Nederland gerealiseerd, voor kalfsvlees is dat zelfs 27%.
- Varkens- en melkveehouderij zijn ook belangrijke veehouderijtakken in de regio FoodValley, de omvang van deze sectoren neemt wel geleidelijk af. In 2013 wordt in FoodValley nog 3% van de TGW van varkenshouderij in Nederland gerealiseerd, voor melkveehouderij is dat 1%.
- De agrarische structuur van regio FoodValley komt overeen met die van Oost-Brabant, beide regio's hebben veel intensieve veehouderij. De bedrijven in regio FoodValley zijn doorgaans wel kleiner en in vergelijking met Oost-Brabant wordt minder ingezet op schaalvergroting. De bedrijven in regio FoodValley lijken daarom kwetsbaar.

Ketenbedrijven:

- De toegevoegde waarde van de agrofood-ketenbedrijven (exclusief de primaire productie) bedroeg in Nederland € 57 miljard in 2014; dit is een factor 15 hoger dan de TGW van de primaire productie.
- Het grootste deel van TGW wordt landelijk gerealiseerd door handel (detailhandel 33% en groothandel 24%), gevolgd door verwerking (25%), toelevering (12%) en diensten (7%).
- Binnen regio FoodValley hebben de segmenten groothandel (31%) en diensten (17%) een relatief hoog aandeel van de TGW. In de gemeente Ede hebben de segmenten toelevering (17%) en groothandel (35%) een relatief hoog aandeel.
- In vergelijking met regio FoodValley heeft Oost-Brabant een relatief hoog aandeel toelevering (15%) en verwerking (44%), dat wil zeggen bedrijvigheid dicht bij de primaire productie. In regio FoodValley ligt de nadruk meer op bedrijvigheid verder in de keten, namelijk groothandel en diensten. De regio Zaanstreek valt op door het hoge aandeel groothandel (27%) en detailhandel (49%), bedrijvigheid meer aan het eind van de keten.
- Regio FoodValley heeft in totaal ruim 29 duizend agrofoodgerelateerd arbeidsplaatsen (17.2% van de totale werkgelegenheid).
- Met uitzondering van het segment detailhandel heeft regio FoodValley voor alle agrofoodsegmenten relatief veel arbeidsplaatsen. Uitschieters worden gevormd door groothandel en diensten; hun aandeel ligt er respectievelijk 2.2x en 4x boven het landelijk gemiddelde.
- Van de onderzochte deelgebieden heeft Oost-Brabant het hoogste percentage agrofoodgerelateerde werkgelegenheid gevolgd door regio FoodValley en gemeente Ede. In tegenstelling tot deze deelgebieden ligt het aandeel agrofoodgerelateerde banen in Rotterdam Foodcluster en Zaanstreek onder het landelijk gemiddelde.
- De ontwikkeling van het aantal agrofoodgerelateerde arbeidsplaatsen laat voor regio FoodValley vanaf 2000 een relatief sterke ontwikkeling zien van segmenten verwerking, diensten en groothandel. In de gemeente Ede is het aantal arbeidsplaatsen relatief sterk gegroeid bij groothandel en diensten.

Bijlage 1 Bedrijfstypen agrofood primair

P1 AKKERBOUWBEDRIJVEN

Type = 1500	<i>Graan-, oliezaad- en eiwitgewasbedrijven</i>
Type = 1601	<i>Zetmeelaardappelbedrijven</i>
Type = 1602	<i>Akkerbouwgroentebedrijven</i>
Type = 1603	<i>Akkerbouwgroentebedrijven vooral voedergewassen</i>
Type = 1604	<i>Overige akkerbouwbedrijven</i>

P2 TUINBOUWBEDRIJVEN

Type = 2111	<i>Glasgroentebedrijven</i>
Type = 2210	<i>Opengrondsgroentebedrijven</i>
Type = 2310	<i>Paddenstoelbedrijven</i>

P3 BLIJVENDE TEELTBEDRIJVEN

Type = 3500	<i>Wijngaardbedrijven</i>
Type = 3610	<i>Fruitbedrijven</i>
Type = 3699	<i>Overige blijvende teeltbedrijven</i>

P4 GRAASDIERBEDRIJVEN

Type = 4500	<i>Melkveebedrijven</i>
Type = 4611	<i>Vleeskalverenbedrijven</i>
Type = 4612	<i>Overige rundveebedrijven</i>
Type = 4810	<i>Schapebedrijven</i>
Type = 4830	<i>Geitenbedrijven</i>
Type = 4843	<i>Overige graasdierbedrijven</i>

P5 HOKDIERBEDRIJVEN

Type = 5111	<i>Fokzeugenbedrijven</i>
Type = 5121	<i>Vleesvarkensbedrijven</i>
Type = 5131	<i>Overig varkensbedrijven</i>
Type = 5211	<i>Leghennenbedrijven voor consumptie-eieren</i>
Type = 5221	<i>Vleeskuikenbedrijven</i>
Type = 5231	<i>Overige pluimveebedrijven</i>

P6, P7 en P8 COMBINATIES

Type = 7300	<i>Veeteeltcombinaties vooral graasdieren</i>
Type = 7400	<i>Veeteeltcombinaties vooral hokdieren</i>
Type = 8300	<i>Akkerbouw/grasdiercombinaties</i>

Bijlage 2 Agrofoodbedrijven per ketensegment

Toelevering	
<i>Sbi -code</i>	<i>omschrijving</i>
1091	Vervaardiging van veevoerders
2015	Vervaardiging van kunstmeststoffen en stikstofverbindingen
2020	Vervaardiging van verdelgingsmiddelen en landbouwchemicaliën
2830	Vervaardiging van machines, werktuigen voor land- en bosbouw
2893	Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
4661	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
46682	Groothandel in mach. voor de voedings- en genotmiddelenindustrie
46752	Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
46213	Groothandel in hooi, stro en ruwvoeder
46214	Groothandel in meng- en krachtvoeder
46215	Groothandel in veevoeder (geen ruw-, meng- en krachtvoeder)

Verwerking	
<i>Sbi -code</i>	<i>omschrijving</i>
0163	Behandeling van gewassen na de oogst
0164	Behandeling van zaden voor vermeerdering
1011	Slachterijen (geen pluimvee-)
1012	Pluimveeslachterijen
1013	Vleesverwerking (niet tot maaltijden)
1020	Visverwerking
1031	Vervaardiging van aardappelproducten
1032	Vervaardiging van fruit- en groentesap
1039	Verwerking van groente en fruit (niet tot sap en maaltijden)
1041	Vervaardiging van plantaardige en dierlijke oliën en vetten
1042	Vervaardiging van margarine en overige spijsvetten
1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)
1052	Vervaardiging van consumptie-ijs
1061	Vervaardiging van meel (geen zetmeel)
1062	Vervaardiging van zetmeel en zetmeelproducten
1071	Vervaardiging van brood en vers banketbakkerswerk
1072	Vervaardiging van beschuit en koekjes e.d.
1073	Vervaardiging van deegwaren
1081	Vervaardiging van suiker
10821	Verwerking van cacao
10822	Vervaardiging van chocolade en suikerwerk
1083	Verwerking van koffie en thee
1084	Vervaardiging van specerijen, sauzen en kruiden
1085	Vervaardiging van kant-en-klaarmaaltijden en snacks
1086	Vervaardiging van gehomogeniseerde voedingspreparaten
1089	Vervaardiging van overige voedingsmiddelen n.e.g.
1092	Vervaardiging van voeders voor huisdieren
1101	Vervaardiging van sterk alcoholische dranken
1102	Vervaardiging van wijn uit druiven
1103	Vervaardiging van cider en van overige vruchtenwijnen
1104	Vervaardiging v. overige niet-gedistilleerde gegiste dranken
1105	Vervaardiging van bier
1106	Mouterijen
1107	Vervaardiging van frisdranken; productie van mineraalwater

Diensten	
<i>Sbi -code</i>	<i>omschrijving</i>
0161	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw
0162	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren
4611	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren
4617	Handelsbemiddeling in voedings- en genotmiddelen
71201	Keuring en controle van agrarische producten en voedingsmiddelen
72111	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk (agrarisch)
72191	Speur- en ontwikkelingswerk, landbouw en visserij
7500	Veterinaire dienstverlening

Distributie - groothandel	
<i>Sbi -code</i>	<i>omschrijving</i>
46211	Groothandel in granen
46212	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten
46216	Groothandel in ruwe plantaardige, dierlijke oliën en vetten
46218	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen
46219	Groothandel in overige akkerbouwproducten
46231	Groothandel in levend vee
46311	Groothandel in groenten en fruit
46312	Groothandel in consumptieaardappelen
4632	Groothandel in vlees en vleeswaren en in wild en gevogelte
46331	Groothandel in zuivelproducten en spijsoliën en -vetten
46332	Groothandel in eieren
4634	Groothandel in dranken (geen zuivel)
4636	Groothandel in suiker, chocolade en suikerwerk
4637	Groothandel in koffie, thee, cacao en specerijen (geen ruwe)
46381	Groothandel in snacks
46382	Groothandel in vis, schaal- en weekdieren
46383	Gespecialiseerde groothandel in ov. voedings- en genotmiddelen
46384	Groothandel in bakkerijgrondstoffen
46389	Gespecialiseerde groothandel in overige grondstoffen
4639	Groothandel in voedings- en genotmiddelen algemeen assortiment
52102	Opslag in koelhuizen e.d.

Distributie detailhandel	
<i>Sbi -code</i>	<i>omschrijving</i>
4711	Supermarkten en dergelijke winkels met een algemeen assortiment
4721	Winkels in aardappelen, groenten en fruit
47221	Winkels in vlees en vleeswaren
47222	Winkels in wild en gevogelte
4723	Winkels in vis
47241	Winkels in brood en banket
47242	Winkels in chocolade en suikerwerk
4725	Winkels in dranken
47291	Winkels in kaas
47292	Winkels in natuurvoeding en reformartikelen
47293	Winkels in buitenlandse voedingsmiddelen
47299	Gespecialiseerde winkels in overige voedings- en genotmiddelen
47811	Markthandel in aardappelen, groenten en fruit
47819	Markthandel in overige voedings- en genotmiddelen
47911	Detailhandel via internet in voedingsmiddelen en drogisterijwaren
56101	Restaurants
56102	Cafetaria's, lunchrooms, snackbars, eetkramen e.d.
56103	IJssalons
5621	Eventcatering
5629	Kantines en contractcatering
5630	Cafés

Bijlage 3 Ontwikkeling aantal bedrijven en arbeidsplaatsen tussen 2000 en 2014

Agrofood bedrijven per ketensegment

Aantal 2013	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	797	33	31	193	91	372	1.517
Regio FoodValley	1.888	97	114	526	259	1.119	4.003
Aantal 2000	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	1.099	31	37	97	85	336	1.685
Regio FoodValley	2.551	90	109	268	293	1028	4.339
Verschil (absoluut)	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	-302	+2	-6	+96	+6	+36	-168
Regio FoodValley	-663	+7	+5	+258	-34	+91	-336
Verschil (%)	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	-27%	+6%	-16%	+99%	+7%	+11%	-10%
Regio FoodValley	-26%	+8%	+5%	+96%	-12%	+9%	-8%
Oost-Brabant	-29%	-13%	+27%	+36%	+13%	0%	-14%
Rotterdam Foodcluster	-57%	+7%	-1%	+63%	-12%	-10%	-14%
Zaanstreek	-14%	-16%	+8%	+48%	+35%	+19%	+20%
Nederland	-26%	-3%	+2%	+78%	-1%	+1%	-8%

Agrofood arbeidsplaatsen per ketensegment

Aantal 2013	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	1.003	474	587	702	1.620	3.682	8.068
Regio FoodValley	2.532	1.354	3.374	4.431	5.106	11.767	28.564
Aantal 2000	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	1.867	441	1.004	500	876	3.015	7.703
Regio FoodValley	3.940	1.539	2.915	3.101	3.441	9.422	24.358
Verschil (absoluut)	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	-864	+33	-417	+202	+744	+667	+365
Regio FoodValley	-1.408	-185	+459	+1.330	+1.665	+2.345	+4.206
Verschil (%)	Primair	Toelevering	Verwerking	Diensten	Groothandel	Detailhandel	Totaal
Gemeente Ede	-46%	+7%	-42%	+40%	+85%	+22%	+5%
Regio FoodValley	-36%	-12%	+16%	+43%	+48%	+25%	+17%
Oost-Brabant	-28%	-9%	-2%	+7%	+22%	+13%	+2%
Rotterdam Foodcluster	-61%	-29%	+7%	+10%	+19%	+30%	+10%
Zaanstreek	-22%	-51%	-26%	+109%	+70%	+61%	+48%
Nederland	-39%	-1%	-12%	+11%	+8%	+24%	+6%

Bijlage 4 Agrofoodregio's in Europa

B4.1 Inleiding

Gemeente Ede wil inzetten op partnership en netwerkvorming met andere agrofoodregio's in Europa. Tegen die achtergrond is Alterra gevraagd te onderzoeken welke Europese regio's een vergelijkbaar profiel hebben als regio FoodValley. Dat wil zeggen: regio's waar verwerking en handel van agrofood belangrijk zijn in combinatie met innovatie en kennisontwikkeling rond voedsel in brede zin. Gevraagd wordt een lijstje van Europese regio's die voldoen aan de genoemde criteria en door gemeente Ede mogelijk benaderd kunnen worden?

Om de vraag te beantwoorden worden in deze quick-scan geïnventariseerd:

1. De belangrijkste agrofoodregio's in Europa
2. Agrofoodclusters en -netwerken
3. De aan agrofood gerelateerde universiteiten
4. Regio's met Agrofood als 'smart specialisation'

Ad 1. Op basis van onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) naar het concurrentievermogen van Europese regio's (Raspe en Thissen) is een shortlist gemaakt van landen en regio's die zich onderscheiden door een sterke bedrijvigheid op het vlak van de productie en verwerking van agrofood. Uitgangspunt is dat regio's met een sterke concurrentiepositie in de sectoren voedingsmiddelenindustrie en landbouw, de Foodregio's zijn van Europa en om die reden interessant kunnen zijn voor de gemeente Ede om te benaderen.

Ad 2. Op basis van web research zijn agrofoodclusters en netwerken geïnventariseerd, samenwerkingsverbanden van foodbedrijven en instanties als onderzoeksinstituten en intermediaire organisaties. De clusters en netwerken zijn doorgaans georiënteerd op innovatie en groei van de voedingsmiddelenindustrie. Het is de vraag in hoeverre deze foodclusters samenvallen met de eerder geïdentificeerde agrofood regio's.

Ad 3. Vervolgens is gekeken naar het aspect kennisontwikkeling in de vorm van de aanwezigheid van een universiteit voor landbouw en/of voedingsmiddelen technologie. Uitgangspunt is dat met de aanwezigheid van een universiteit het profiel van regio FoodValley wordt benaderd.

Ad 4. Als laatste onderdeel is gekeken naar agrofood als 'smart specialisation'. Het is de vraag of en in hoeverre is aan te geven welke Europese regio's agrofood als slimme specialisatie kiezen?

'Smart specialisation' is een betrekkelijk nieuwe benadering voor regionale innovatie in Europa en krijgt voor de komende jaren veel aandacht in het beleid van de EU. Het concept van 'slimme specialisatie' is gebaseerd op het (ruimtelijk) concentreren van kennis en deze te koppelen aan een beperkt aantal prioritaire economische activiteiten, zodat regio's hun concurrentiepositie kunnen versterken. Regio's kunnen op deze manier optimaal profiteren van hun omvang, specialisatie en spillovers van andere sectoren. Strategieën die innovatie combineren met specifieke sterke punten van regio's bieden een veel grotere kans van slagen dan het imiteren van andere regio's zonder rekening te houden met de specifieke omstandigheden. Slimme specialisatie is dus gericht op het ontwikkelen van een unieke innovatiestrategie, gebaseerd op de specifieke regionale omstandigheden en op de economische situatie en kracht van de bestaande economische activiteiten.

Bron: Het Europese scorebord van Regionaal Concurrentievermogen, regionaal-economische beleidsstrategieontwikkeling gebaseerd op de concurrentiekracht, Achtergrondrapport, PBL Thissen 2014

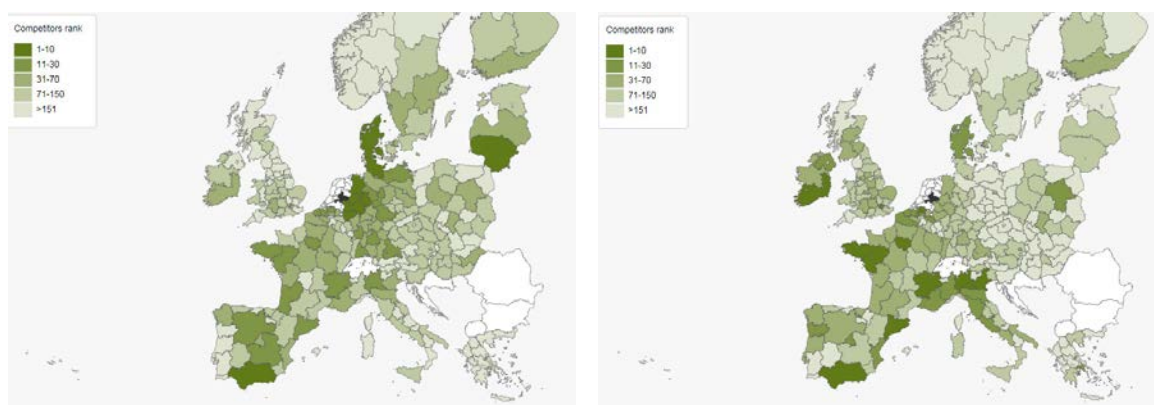
Naast desk research is een aantal deskundigen geraadpleegd om op basis van de voor handen zijnde informatie tot een lijst te komen van Europese agrofoodregio's die voor gemeente Ede interessant kunnen zijn om te benaderen.

B4.2 Agrofoodregio's in Europa

Onderzoekers van het PBL hebben een methode ontwikkeld om voor verschillende sectoren de concurrentiepositie van Europese regio's in beeld te brengen. Voor het bepalen van de positie van regio's ten opzichte van elkaar is gekeken naar handelspatronen en netwerkrelaties. De methode is erop gebaseerd dat alleen die regio's met elkaar worden vergeleken die ook daadwerkelijk in economische zin iets met elkaar te maken hebben (zie: <http://themasites.pbl.nl/eu-trade/index.html>).

Het Europese scorebord van Regionaal Concurrentievermogen is in de eerste plaats bedoeld om op basis van de economische positie van een regio voor een bepaalde sector te bepalen welke factoren versterkt kunnen worden om de regionale concurrentiekracht voor die sector te verbeteren. In deze notitie zal daar niet verder op worden ingegaan, daarvoor wordt verwezen naar o.a. de MIRT studie 'Dutch Food to the European Top'. Het scorebord wordt in deze studie gebruikt om de belangrijkste agrofoodregio's van Europa te identificeren. Uitgangspunt bij regio's die met elkaar concurreren is dat hun bedrijven opereren binnen dezelfde (markt(en)). Geredeneerd vanuit gemeente Ede kunnen juist deze regio's interessant zijn om te benaderen.

Figuur B4.1 geeft voor respectievelijk landbouw en voedingsmiddelenindustrie de rangschikking van concurrerende regio's voor de provincie Gelderland. Voor provincie Utrecht zijn de beelden nagenoeg hetzelfde. De verklaring daarvoor is dat bij handelspatronen afstand een belangrijke parameter is naast de vraag naar producten (ofwel massa). Naast elkaar gelegen regio's opereren daarom veelal op dezelfde markten (persoonlijke opmerking M. Thissen).

Figuur B4.1 Concurrerende regio's voor landbouw en voedingsmiddelenindustrie.

Een opvallend verschil tussen de kaarten voor landbouw en voedingsmiddelenindustrie is dat regio's in Noordwest Duitsland (en ook Litouwen) belangrijke concurrerende regio's zijn voor landbouw maar niet voor de levensmiddelenindustrie. Omgekeerd zijn een aantal regio's in Ierland en het Verenigd Koninkrijk concurrerend voor de levensmiddelenindustrie en niet voor landbouw. Voor de overige landen en regio's in onderstaande lijstje geldt dat ze voor zowel landbouw als levensmiddelen industrie relatief hoog scoren. De volgorde van de landen is alfabetisch en zegt verder niets over hun positie.

Door de hoogst scorende regio's van beide kaarten van Figuur B4.1 te combineren komen als de belangrijkste concurrerende landen en regio's voor landbouw en voedingsmiddelenindustrie naar voren:

1. België: Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Antwerpen
2. Denemarken: VestforStorebaelt
3. Duitsland: Munster, Stuttgart, Düsseldorf, Wesser Ems, Arnsberg, Detmold, Schleswig-Holstein, Koln
4. Frankrijk: Nord - Pas-de-Calais, Ile de France, Bretagne, Pays de la Loire, Rhone Alps
5. Groot Brittannië: Outer London, Inner London en Noord Ierland
6. Ierland: Zuid en Oost Ierland

7. Italië: Lombardia, Veneto en Emilia Romagna
8. Litouwen
9. Polen: Mazowieckie
10. Spanje: Cataluna en Andalucia

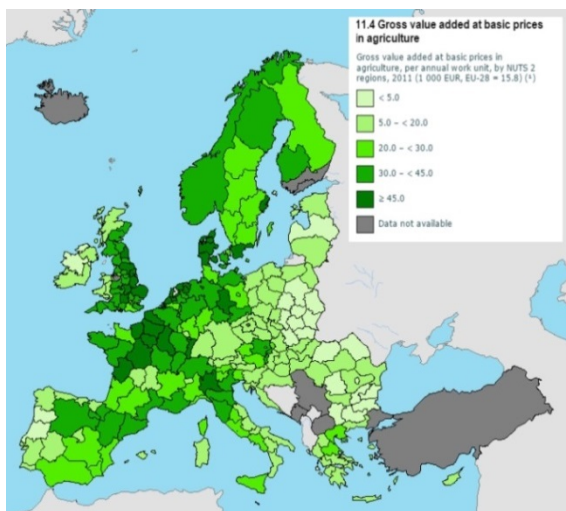
In een vraaggesprek met Mark Thissen en Otto Raspe van PBL kwamen de volgende opmerkelijke punten naar voren:

- De voedingsmiddelenindustrie is het afgelopen decennium een groeisector gebleken in vrijwel alle regio's in Nederland. Buiten Nederland heeft de sector een opvallende groei doorgemaakt in Zuid-Europa, vooral in de band van Noord-Italië, Zuid Frankrijk en Spanje.
- De kaarten voor concurrentiekracht geven aan in welk krachtenspel een regio zich bevindt. Op basis van de kaarten van Figuur B4.1 zijn de belangrijkste concurrerende regio's voor Gelderland en Utrecht te identificeren. De vraag met wie je als regio een alliantie moet sluiten om beter in dat krachtenspel te opereren is echter van een andere orde.
- Het kan profijtelijk zijn om krachten te bundelen met de meest concurrerende regio's als bv landen van buiten Europa in opkomst zijn. Los daarvan is het, net als bij bedrijven, zeer de vraag wat je eraan hebt om met je directe concurrenten te gaan samenwerken?
- Logischer is het om uit te gaan van de eigen kracht en te bepalen welke regio's daar aan complementair zijn, met als doel het profiel van je eigen regio te verdiepen en je positie te versterken. Het is in feite de gedachten gang die ten grondslag ligt aan 'smart specialisation'. De complementariteit van regio's kun je niet uit de kaarten herleiden.
- Vooral voor landbouwproducten geldt dat de meeste afzet plaats vindt in gebieden relatief dichtbij. Dit betekent dat de concurrentie dichtbij vaak gelijksoortig is terwijl die op grotere afstand meer divers is. De kans op complementariteit met de eigen regio neemt dus toe met de afstand. Dit pleit ervoor om allianties te sluiten met vergelijkbare regio's verder weg omdat die ook andere markten bedienen.
- Gezien het profiel van regio FoodValley waarbij de nadruk ligt op handel en diensten van agrofood, ligt het voor de hand om voor het identificeren van vergelijkbare regio's meer gewicht te geven aan de ranking voor levensmiddelenindustrie dan voor die van landbouw.

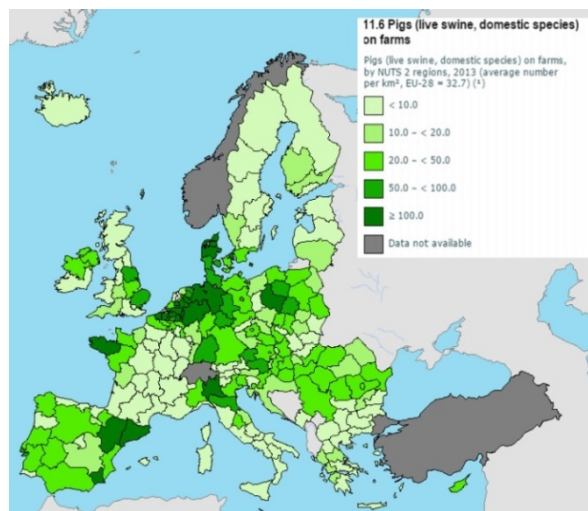
Om te verkennen welke Europese regio's een vergelijkbaar profiel hebben als regio FoodValley zijn naast concurrentiepositie op basis van data van Eurostat ook nog als indicatoren beschikbaar :

- de bruto toegevoegde waarde van de landbouw per arbeidsjaareenheid en
- de dichtheid van het aantal varkens dat gehouden wordt

De linker kaart geeft de efficiëntie van de agrarische productie weer, de rechter kaart de dichtheid van de varkenshouderij als maat voor de intensiteit van de veehouderij.

Figuur B4.2 Bruto toegevoegde waarde landbouw (€ x1000/ arbeidsjaareenheid) per Nuts2 regio's.

Figuur B4.3 Gemiddeld aantal gehouden varkens (/km²) per Nuts2 regio.

Regio's met een hoge toegevoegde waarde van landbouw per arbeidsjaareenheid liggen in: Nederland, Noordwest Frankrijk, de oostkant van Groot Brittannië, Denemarken, Zuid Zweden en delen van Duitsland en Noord Italië.

Regio's met veel intensieve veehouderij liggen in: Nederland, Noordwest Duitsland, Denemarken, Polen, Noord-Italië, Spanje en Frankrijk.

B4.3 Agrofoodcluster en –netwerken

Het begrip cluster⁵ duidt op groep samenwerkende bedrijven en instellingen op basis van geografische nabijheid. In Nederland is Food Valley NL als clusterorganisatie voor agrofood aan te merken. Een foodcluster heeft overigens geen eenduidige betekenis, de foodcluster en clusterinitiatieven verschillen sterk als het gaat om: wat er onder wordt verstaan, hoe het is georganiseerd en welke doelen het nastreeft (persoonlijke opmerking L. Rijswijk, Oost N.V.)

De website <http://www.clustercollaboration.eu/map> geeft een overzicht van Europese clusters voor verschillende sectoren (waaronder agrofood). Hieronder een selectie van Foodcluster initiatieven van de onder 2 geïdentificeerde regio's:

- België: Vlaanderen Flanders FOOD
- Denemarken: Region Central Jutland FoodNetwork; Region North Jutland, Agropark
- Duitsland: Schleswig-Holstein: FoodRegio; Brandenburg Cluster Food Industry; Hamburg Foodactive; Lower Saxony Food Northwest; North Rhine-Westphalia Ernährung.NRW
- Frankrijk: Bretagne, Valorial; France Centre Valbiom; Languedoc-Roussillon: Agropolis International; Pays de la Loire Cluster West; Rhône-Alpes: Pole Agroalimentaire Loire
- Italië: Emilia-Romagna: Centuria Romagna Innovation Agency; Lombardy Parco Tecnologico Padano.Lodi.
- Polen: Greater Poland Voivodeship, Food Cluster from South Wielkopolska; Greater Poland Voivodeship: Leszno Flavours; Lublin Voivodeship Klaster Dolina Ekologicznej Żywności
- Spanje: Catalonia: AINS Cluster of Nutrition and Health; Andalusia Asocacion de Empresas Vinculadas a la Industria Auxiliar Andaluz
- Nederland: Gelderland: Food Valley NL; North Brabant: Foodconnectionpoint.

Opvallend is dat de website voor Groot Brittannië en Litouwen geen foodcluster initiatieven geeft. De informatie van de websites onderschrijft het beeld dat het begrip Foodcluster een diverse invulling heeft. FoodValley NL heeft bv een brede scope (versterken van de innovatiekracht van agrofood bedrijven door samenwerking te stimuleren tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheid). In de rest van Europa zijn de Foodclusters vaak gericht op een specifieke productgroep (bv. fruit, granen, zuivel, wijn) en sectoraal qua opzet (bv handel of onderzoek). Het is om die reden niet mogelijk om binnen het tijdsbestek van deze opdracht na te gaan welke initiatieven 'matchen' met de doelen en het profiel van de regio FoodValley. Daarvoor is vervolgonderzoek nodig.

Web research levert naast foodclusters ook enkele Europese agrofoodnetwerken op. Voor deze inventarisatie zijn twee netwerken nader onderzocht: Het Food Innovation Network Europe (FINE) en de European Food Alliance (EFA). Voor beide netwerken geldt dat Food Valley NL/ Oost NV een belangrijke coördinerende rol hebben⁶.

Het FINE netwerk is gestart in 2004 in het kader van zesde kaderprogramma van de EU voor onderzoek en technologische ontwikkeling en wordt beschouwd als een van de eerste clusterprogramma's. Het programma is inmiddels beëindigd. Het FINE netwerk had als doel om foodcluster hun inspanningen te laten combineren om de Europese foodsector meer concurrerend te maken door innovatie en samenwerking.

⁵ A cluster is a geographical proximate group of interconnected companies and associated institutions in a particular field, linked by commonalities and externalities'. (Michael E. Porter, On Competition).

⁶ Contactpersonen: FINE, L. Rijswijk, Senior Projectmanager regional development and innovation bij Oost NV Linze.Rijswijk@oostnv.nl ; EFA J. Wouters, Director International van Food Valley NL Jeroen.Wouters@foodvalley.nl

In het FINE netwerk waren de volgende landen, regio's en instanties betrokken:

- België: Oost en West Vlaanderen; Gent University
- Denemarken / Sweden: Öresund Food Network (bestaat inmiddels niet meer)
- Groot Brittannië: Scotland Scottish Enterprise
- Italië: Emilia-Romagna; ASTER, Centuria RIT
- Noorwegen: Rogaland; IRIS
- Polen: Wielkopolska; Poznan Science and Technology Park
- Spanje: Castilla y Leon; CARTIF
- Nederland: Oost Nederland; Food Valley NL

In een telefoongesprek met de heer Rijswijk noemt hij de volgende initiatieven en organisaties die gemeente Ede nader zou kunnen verkennen.

- Project Feeding the planet (<http://www.feeding-the-planet.eu/>) samenwerking met universiteiten van Milaan, Montpellier en Wageningen
- Project Foodbest samenwerking met Debrecen universiteit in Hongarije en Kuopio (Finland)
- Universiteit van Bologna (regio Emilia Romagna)
- Zwitsers Foodcluster ETH Zurich, Institute of Food, Nutrition and Health (IFNH)
- Frankrijk: Bretagne, Foodcluster (Pôles de Compétitivité)
- België: Vlaanderen, Foodcluster Flanders Food
- Duitsland: Deutsches Institut Lebensmittel (Dil), Quackenbruck, regio Weser Ems
- Polen: regio Lublin en Wiekopolska (Poznan)
- Spanje: regio's Catalonia, Galicie, Almeria, Extremadura
- Ierland: Teagasc www.teagasc.ie/
- Verenigd Koninkrijk; Institute of Food Research, Norwich en Reading University

Het EFA netwerk (<http://europeanfoodalliance.eu/>) is een actief netwerk met als gemeenschappelijk doel: groei bereiken en innovatie versnellen door de deelnemende organisaties en instanties te voorzien van diensten en netwerkcontacten van over heel Europa. Bij de European Food Alliance zijn betrokken:

- België: Flanders Food, Standplaats Brussel, Wagralim, clusterorganisatie voor Wallonië
- Denemarken: Agrofoodpark Aarhus
- Duitsland: Food Processing Initiative FPI (Noord Rijn Westfalen, Duitsland) <http://www.germanfoodclusters.org/>; German Foodclusters, standplaats Bielefeld, Vechta (universiteit), NiekE/DIL (Nedersaksen, Duitsland); Lower Saxony Competence Centre for the Food Industry, University of Vechta, Driverstraße 22, 49377 Vechta, Germany; GIQS - Grenzüberschreitende Integrierte Qualitätssicherung e.V. (Bonn), foodRegio e.V., Falkenstr. 11, 23564 Lübeck
- Frankrijk: Lille, PdC Nutrition, Health and Longivity NSL (Frankrijk), <http://www.nhl-cluster.com/>
- Groot Brittannië: Institute of Food Research IFR (Verenigd Koninkrijk), Norwich
- Zweden: Malmö, Skåne Food Innovation Network SFIN
- Nederland: Food Valley NL

Uit het vraaggesprek met de heer Wouters, coördinator van het EFA netwerk, komt naar voren dat het Europese agrofood landschap bijzonder divers is. Hij onderschrijft de diversiteit onder de clusterinitiatieven. Daarbij kan het bv ook gaan om projectontwikkeling (cq het ontwikkelen van bedrijfslocaties) of contractresearch waarbij foodbedrijven projecten uitzetten bij onderzoeksinstituten (zoals IFR in Norwich, Groot Brittannië). In andere landen zijn foodcluster vaak sectoraal georganiseerd, ongeveer zoals vroeger bij ons de productschappen. Naast verschillen in de wijze waarop foodbedrijven zijn georganiseerd zijn er tussen landen en regio's vaak ook grote culturele verschillen. In België is er een sterke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië. Andere landen hebben een sterk versnipperd agrofood landschap, in Duitsland wordt dit veroorzaakt door grote verschillen in cultuur en identiteit tussen de regio's, terwijl in Spanje de provinciale structuur versnippering in de hand werkt.

B4.4 Agrarische universiteiten

Voor de eerder geïdentificeerde landen en regio's is onderzocht of er een match is met een agrarische universiteit, dat levert het volgende resultaat:

1. België: Vlaanderen, universiteit van Gent; Wallonië: Gembloux Agro-Bio Tech
2. Denemarken: VestforStorebaelt, Aarhus University; Hovedstaden: University of Copenhagen Faculty of Life Sciences
3. Duitsland: Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn; Georg-August-Universität, Göttingen; Justus-Liebig-Universität, Gießen; Leibniz University, Hannover; Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg; Technische Universität München; Universität Hohenheim; Universität Kassel; Universität Rostock
4. Frankrijk: Nord Pas de Calais: Groupe Institut supérieur d'agriculture de Lille
5. Ile de France: AgroParisTech, Paris; Bretagne: AgroCampus Ouest, Rennes; Pays de la Loire: Oniris, Nantes, AgroCampus Ouest Angers ; École nationale supérieure agronomique, SupAgro, Montpellier; Institut national supérieur des sciences agronomiques, de l'alimentation et de l'environnement, Agrosup Dijon; Provence Alpes: Université d'Avignon
6. Groot Brittannië: University of London, London Kings College London, London Metropolitan; Northern Ireland: College of Agriculture, Food and Rural Enterprise, Northern Ireland (CAFRE)
7. Ierland: Southern and Eastern: Mountbellew Agricultural College, Galway: University College Dublin
8. Italië: Lombardia: University of Milan, Emilia Romano: University of Bologna
9. Polen: Mazowieckie, Warsaw University of Life Sciences
10. Spanje: Catluna: School of Agrifood and Forestry Science and Engineering (ETSEA), Lleida
Andalucia: Faculty of Agriculture Seville; Faculty of Agriculture, Almería

Net als bij de agrofoodcluster is het beeld bij de agrarische universiteiten divers, onduidelijk is of deze universiteiten qua opzet vergelijkbaar zijn met Wageningen UR. Ook is niet bekend of en op welke wijze universiteiten samenwerken met bedrijven en overheden vanuit een Triple Helix of clusterbenadering. De indruk bestaat dat de agrarische universiteiten buiten Nederland veel minder vanuit een integrale overkoepelende benadering zijn opgezet en zich meer focussen op bepaalde aspecten van de voedselproductie. Zo zijn er bijvoorbeeld universiteiten die specifiek gericht zijn op landbouwmechanisatie. Uit de inventarisatie blijkt dat in 23 Europese landen er in totaal ongeveer 160 agrarische universiteiten zijn. Uit het overzicht van Tabel B4.1 blijken vooral Groot Brittannië en Italië over erg veel agrarische universiteiten en hogescholen te beschikken.

Tabel B4.1

Aantal agrarische universiteiten en hogescholen per land.

Austria	1	Italy	20
Belgium	2	Lithuania	1
Bosnia Herzegovina	1	Netherlands	3
Bulgaria	2	Norway	1
Czech Republic	3	Moldovan	1
Denmark	2	Poland	10
Estonia	1	Portugal	12
Finland	3	Slovakia	1
France	13	Spain	8
Germany	14	Sweden	1
Greece	12	Switzerland	1
Hungary	6	United Kingdom	38
Ireland	3	Totaal	160

Rondvraag binnen Alterra en LEI van Wageningen UR naar Europese contacten of netwerken heeft geen aanknopingspunten opgeleverd. Mogelijk dat bij ander instituten wel samenwerkingsverbanden bestaan. Verwacht wordt echter dat het daarbij vooral gaat om contacten voor specifieke onderzoeksvelden die voor deze inventarisatie weinig meerwaarde hebben. Het lijkt zinvoller om vanuit agrofood cluster die 'matchen' met regio FoodValley na te gaan welke universiteiten daarbij betrokken zijn.

B4.5 Smart specialisation Agrofood

De term slimme specialisatiestrategie is door de Europese Commissie (EC) geïntroduceerd om regio's in Europa op te roepen hun onderzoeks- en innovatiestrategie zo in te richten dat zij in Europees verband een onderscheidend voordeel kunnen behalen. Anders gezegd: regio's moeten niet elkaar kopiëren, maar op basis van eigen sterkten een positie kiezen en verder uitwerken. Sinds het begrip slimme specialisatie begin 2013 zijn intrede deed in Nederland zijn veel regio's met het begrip aan de slag gegaan. Doordat de Europese Commissie het als een verplichte voorwaarde aan de nieuwe EFRO-programmaperiode heeft gekoppeld werden de vier landsdelen Noord (Groningen, Friesland en Drenthe), Oost (Gelderland en Overijssel), West (Flevoland, Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht) en Zuid (Noord-Brabant, Limburg en Zeeland) verplicht om een zogenaamde Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation (RIS3) op te stellen. Op dit moment zijn deze vier RIS3-strategieën gereed en onderweg naar de Europese Commissie als bijlage bij de EFRO-programma's.

Oost-Nederland richt zich in op vier sectorale speerpunten: Agro & Food, Health, High Tech Systemen en Materialen (HTSM) en Energie- en Milieutechnologie inclusief biobased economy (EMT). Food Valley rondom Wageningen vormt het hart van de sector Agro & Food met toonaangevende kennisinstellingen en een groot aantal bedrijven in een geografisch beperkt gebied.

In Oost-Nederland hebben de provincies Gelderland en Overijssel ieder een eigen economische agenda waaraan uitvoering wordt gegeven en wordt de S3 alleen ingezet in relatie tot Europese programma's. Voor Meer informatie wordt verwezen naar het RIS3 Platform (<http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/ketfors3inagro>).

Web research naar andere regio's die agrofood als slimme specialisatie kiezen levert, afgezien van de vier landsdelen in Nederland nog geen duidelijke resultaten. De reden daarvoor lijkt dat de implementatie van deze beleidslijn nog niet heeft plaatsgevonden. De komende jaren echter zal dat naar verwachting wel gaan gebeuren. Geadviseerd wordt dan ook om de ontwikkelingen op dit vlak nauwlettend in de gaten te houden.

B4.6 Conclusies en aanbevelingen

Wat levert de voorgaande inventarisatie op voor de onderzoeksvraag welke Europese regio's een vergelijkbaar agrofood profiel hebben als regio FoodValley en door gemeente Ede benaderd zouden kunnen worden voor samenwerking?

Conclusies

- De inventarisatie van concurrerende regio's levert een lijst van ongeveer 10 landen in Europa op met regio's waar voedselproductie een belangrijke economische activiteit vormt.
- De kaart voor de concurrentiepositie van de levensmiddelenindustrie weegt op basis van het profiel van regio FoodValley (nadruk op handel en kennis) zwaarder dan die voor landbouw.
- Binnen Europa zijn ongeveer 80 foodclusterinitiatieven geïdentificeerd. Het zijn samenwerkingsverbanden van foodbedrijven en daaraan gelieerde organisaties, echter vaak voor een specifieke productgroep en sectoraal van opzet, vergelijkbaar met de wijze waarop de productschappen in Nederland waren georganiseerd. Om na te gaan welke foodclusters een profiel hebben dat aansluit op dat van de regio FoodValley is nader onderzoek nodig. Het netwerk van de European Food Alliance biedt in dit opzicht mogelijk aanknopingspunten.
- De lijst met agrarische universiteiten biedt weinig directe aanknopingspunten. Onduidelijk is of en op welke wijze universiteiten samenwerken met bedrijven en overheden.
- In plaats van de samenwerking te zoeken met de meest concurrerende regio's lijkt het meer voor de hand te liggen om vanuit de eigen kracht van de regio een 'slimme strategie' te kiezen en te zoeken naar regio's die complementair zijn en het profiel van regio FoodValley kunnen versterken.
- Om aanspraak te kunnen maken op programma's voor regionale innovatie verplicht de Europese Commissie regio's een 'slimme specialisatie strategie' te ontwikkelen. Deze nieuwe beleidslijn levert tot op heden nog geen beeld op van welke regio's zich specialiseren op innovatie van de voedselproductie. De komende jaren zal dat naar verwachting meer gaan uitkristalliseren.

Aanbevelingen

- De inventarisatie levert niet direct een uitgesproken beeld op. Het Europese agrofoodlandschap is zeer divers en tussen landen en regio's zijn veel nuances aan te geven. Er zijn echter wel aanknopingspunten.
- Op de eerste plaats biedt de trend dat foodbedrijven zich gaan organiseren in foodclusters en internationale netwerken - waarbij organisaties als FoodValley NL een centrale positie innemen - veel mogelijkheden om contacten te leggen met andere agrofoodregio's in Europa.
- Daarbij lijkt het spreekwoord van toepassing 'wat van ver komt, is lekker'. De kans dat een regio complementair is aan regio FoodValley lijkt groter naarmate deze verder weg ligt. Omdat de meeste afzet van voedselproducten relatief dichtbij plaats vindt is de concurrentie op afstand meer divers en aangezien ook deze regio's vooral afzetten in de hun omringende landen bedienen ze andere markten.
- De tweede ontwikkeling die aanknopingspunten biedt is de 'slimme specialisatie strategie' die naar verwachting de komende jaren meer opgang zal doen. Daarmee wordt het niet alleen gemakkelijker om verbindingen te leggen met ander agrofoodregio's maar ook met regio's die een andere specialisatie kiezen complementair aan agrofood, zoals bijvoorbeeld een ICT cluster.

Op basis van de inventarisatie in combinatie met vraaggesprekken ontstaat onderstaande lijst van foodregio's buiten Nederland.

1. België Vlaanderen, Flanders Food: <http://www.flandersfood.com/>
2. Denemarken Aarhus: <http://www.agropark.dk/> en <http://www.foodnetwork.dk/>
3. Frankrijk Noord: Lille; <http://www.nhl-cluster.com/>
West: de driehoek: Rennes, Angers, Nantes www.agrocampus-ouest.fr
Zuid Oost: Montpellier, <http://www.agropolis.fr/> Rhone Alpes: www.ardi-rhonealpes.fr Dijon www.agrosupdijon.fr/
4. Italië Lombardije: Lodi; www.tecnoparco.org
Emilia Romagna: Bologna www.centuria-agenzia.it/
5. Spanje Catalunia: Reus www.ainscluster.cat/en/
Murcia, <http://www.agrofoodmurcia.com/>
6. Duitsland Deutsches Institut Lebensmittel (DIL), Quackenbruck, regio Weser Ems www.dil-ev.de/
7. Polen Regio Lublin www.dolinaeko.pl/?lang=en en Wiekopolska <http://leszczynskiesmaki.pl/en.html>

Alterra Wageningen UR
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 0317 48 07 00
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra-rapport 2637
ISSN 1566-7197

Alterra Wageningen UR is hét kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Alterra Wageningen UR
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 317 48 07 00
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra-rapport 2637
ISSN 1566-7197

Alterra Wageningen UR is hét kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

